

pred kraj života (1943.-1949.)” odnose se na zadnja dva desetljeća Tresićeva života kad se povukao u Split, a njegova politička karijera više nije imala sjaja. U tom je razdoblju kroničar velikih promjena, ali i povjesničar-diletant koji pokušava istraživati srednjovjekovnu hrvatsku povijest. Odbacuje ideje jugoslavenstva i vraća se u svojim intimnim razmišljanjima pravaškim korijenima, osobito Starčevićevoj misli. Za vrijeme NDH nije prihvaćao vladavinu poglavnika Pavelića, smatrajući da on svojim postupcima dalekosežni šteti interesima hrvatskog naroda. Ni prema komunizmu nije mogao imati dobro mišljenje kad je vidio na koji način rade prijeki sudovi i kako mu se uzurpira vlastiti stambeni prostor.

Knjiga je pisana živim stilom, s puno zanimljivih i nepoznatih podataka. Ispunjena je brojnim bilješkama koje govore o bogatstvu istraživačkog vrela. Autor se nije ustručavao komentirati pojedine, često kontroverzne Tresićeve istupe, smještajući ih u kontekst političkog trenutka. Ne ustručava se napisati da je Tresić ponekad “govorio štošta” ili da je primjerice njegova kritika Trumbića u povodu rada Mirovne konferencije u Parizu bila neutemeljena. U djelu se ističe slika Tresićeve nestalnosti, međutim jasno je da se toj pojava mora pristupiti višeslojno. To znači da se trebaju proučiti mnogi čimbenici koji sudjeluju u razvoju Tresićeve osobe, što autor i čini kada uzima u obzir društvene utjecaje, mentalitet, ambicioznost, pitanje časti, zavist, megalomanija.

U tekstu su se potkrale i manje faktografske pogreške tako da se primjerice spominje Tresićeva suradnja krajem 1893. u Čistoj stranci prava, premda tada još ta stranka ne postoji budući da je osnovana krajem 1895.; piše se o banovanju baruna Levina Raucha 1909. godine, a riječ je o banu Pavlu Rauchu (38); Nikola Horthy je austro-ugarski a ne austrijski admiral (62).

Stjepan Matković

Albert PETHÖ, Agenten für den Doppeladler - Österreich-Ungarns geheimer Dienst im Weltkrieg (Špijuni za dvoglavog orla - Austrougarska tajna služba u svjetskom ratu), Stocker, Graz 1998., 448 str. (njemački)

Povijesni događaji koji su doveli do raspada Jugoslavije pojačali su zanimanje srednje Euroe za taj južnoslavenski prostor koji je povijesno uz nju vezan. Godine 1998. u Grazu je izdano djelo bečkog povjesničara Alberta Pethöa, *Špijuni za dvoglavog orla - Austrougarska tajna služba u svjetskom ratu*, koje je nagrađeno nagradom za austrijsku suvremenu povijest. Ta knjiga doduše ne stavlja “južnoslavensko pitanje” u središte razmatranja, ali ga i te kako obrađuje na odlučujućem mjestu. Gotovo sva područja konflikata novije i najnovije povijesti toga južnoslavenskog prostora se spominju jer su i prije izbijanja Prvog svjetskog rata postojala. Za rješavanje rezultirajućih problema egzistiralo je nekoliko dijelom divergirajućih polaznih ostataka, a takozvano “južnoslavensko rješenje” bilo je jedno od mnogih, ali se baš ono ostvarilo nakon pobjede zapadnih sila na kraju velikog rata od 1914. do 1918. godine.

Naslov poglavlja “Uvertira II - Ubojstvo prestolonasljednika” krije bizantne stvari. Oslanjajući se na rasplodiv izvorni i istraživački materijal u Beču i na mnogobrojne međunarodne radove o odgovarajućoj temi ovaj dio knjige obrađuje tajnoslužbenu pozadinu ubojstva nadvojvode-prestolonasljednika Franje Ferdinand i njegove supruge u Sarajevu, odnosno događaj koji je prouzročio svjetski rat i doveo do takozvanoga “jugoslavenskog ujedinjenja”. Prilično jasno i u logičnom kontekstu tadašnjih političkih konfliktnih konstelacija pisac dokazuje odgovornost i odlučujuće sudjelovanje srpske tajne službe u zlokoynom atentatu u glavnom gradu Bosne i Hercegovine; sudjelovanje koje predsjedniku srpske

vlade Nikoli Pašiću nije ostalo skriveno. Pašić je trpio odnosno morao je trpjeti onaj smjer vanjskopolitičke agresije kojim su išli u tajnom savezu "Crna ruka", okupljeni časnici, političari i intelektualci (među kojima su ubojice 1903. godine držale ključnu poziciju). U unutrašnjoj srpskoj borbi za vlast, odnosno u "Beloj ruci" oko prestolonasljednika Aleksandra, Pašić se probio tek u tijeku Prvog svjetskog rata. Apis Dimitrijević, koji je imao važnu ulogu u ubojstvu 1914., završio je život pred odredom za strijeljanje u kamenolomu blizu Soluna. Uklonivši njega, prestolonasljednik Aleksandar vjerojatno je uklonio najopasnijeg unutrašnjeg protivnika, ali i najvažnijeg svjedoka o ulozi Srbije u ljetu 1914.

Hrvatski se interesi nepretano implementiraju u utemeljenu problematiku. Zastupnici one opozicije protiv Habsburške Monarhije, koji su težili za južnoslavenskom državnom tvorevinom pod srpskim vodstvom, kao i zagovarači "trijalizma" poslije krize oko aneksije Bosne i Hercegovine 1908. nisu samo pojačano nastupili na političku pozornicu, nego su djelovali i u tajnoslužbenoj pozadini. Hrvatsko-srpska koalicija u Rijeci i Frano Supilo, zagrebački Veleizdajnički proces, "Friedjung-proces" u Beču i takozvani "Vasić-proces" u Beogradu su odlučujući odlomci onog spleta iz politike, diplomacije i tajnoslužbenih istriga koji su vodili kroz godine prije velikog rata i koji su upućenima već naznačili što se sprema. Od "Evidenzbureaua", austrougarske mornarice u Puli preko mjesne policije u Dalmaciji (koja je često držala veze s talijanskim iredentizmom), preko politike hrvatski banova odnosno bosanskohercegovačkih guvernera, preko već spomenuto Frana Supila i Ante Trumbića i njegove ulogu u 1918. vidi se kako se hrvatski interesi pokazuju kao crvena nit koja i djelomično povezuje ondašnju Hrvatsku s današnjom.

Osim pucnjave u Sarajevu i temeljne konfrontacije velikih sila u godinama prije katastrofe, ovo djelo obrađuje sve vojno-tajnoslužbene aspekte u povijesti Austro-Ugarske u doba prije i za vrijeme Prvog svjetskog rata. Kad je Monarhija ušla u borbu 1914. bila je, što se tiče snaga postrojbi, u usporedbi s njezinim mnogobrojnim protivnicima beznadno slaba. Neku protutežu dala je ekselentna vojno-obavještajna služba. Obavještajac pukovnik Redl, veleizdajnik na vrhunskoj poziciji koji je špijunirao za carsku Rusiju, kroz mnoge je publikacije i filmove još uvijek pojam (afera oko njegove izdaje se u ovoj knjizi rasvjetljuje uz upotrebu ponovno pronađenih dokumenata i iz potpuno nove perspektive). Izvanredna ustanova austrougarske obavještajne službe kojoj je Redl pripadao i kroz koju su aktivnosti pukovnika Redla kasnije i bile otkrivene, a koja je u međuvremenu pala u zaborav, svojedobno se ubrajala u najeficijentnije svoga vremena, unatoč trajnom pomanjkanju novčanih sredstava. Razvijeni sustav radio špijunaže, koji su vodili c. i k. časnici i genijalni stručnjaci na području dekodiranja, postao je jednim od glavnih uzroka za začuđujuće vojne uspjehe Monarhije i njezinih saveznika protiv značajne ruske nadmoći. Mornarica austrijskog Lloyda u izvidnoj službi u Levantu, egzotični zadaci u pustinjskom pijesku (koje je izveo svećenik i orijentalist Alois Musil), sabotaža u Italiji i visoki kler iz Vatikana u austrougarskoj službi, protudržavni češki egzilski krugovi i djelatnost izvidnih časnika na okretnici špijunaže u Švicarskoj samo su fasete jednog mnogostruko svjetlucavog mozaika o kojem se do sada malo znalo. Ova je knjiga posvećena povijesti tajne službe koja je djelovala u bečkom "Evidenzbureauu", njezinim uspjesima i neuspjesima, talentima i sposobnostima njezinih časnika i špijuna.

Marc Stefan Peters